

A nők megjelenítése és szerepe az alsó tagozatos etikatankönyvekben¹

Peák Boglárka¹ és Czachesz Erzsébet²

¹*Laborc Általános Iskola*

²*Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet*

Absztrakt

A tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet által kiadott alsó tagozatos erkölcsstan tankönyvekben milyen szerepekben, hogyan jelennek meg a nők. Az elméleti háttér áttekintése során röviden bemutatunk korábbi, a nők tankönyvbéli reprezentációját vizsgáló tanulmányokat, valamint a tantárgyat és a hozzá kapcsolódó alapelveket és célokat. Írásunkban arra keressük a választ, hogy a 2013-ban bevezetett új tantárgyhoz készült tankönyvekben milyen szerepekben jelennek meg a nők, ezzel összefüggésben a Nemzeti alaptantervben megfogalmazott célok megvalósulnak-e, valamint, hogy a tankönyvi feladatokban tükröződnek-e a nők tankönyvbéli reprezentációját vizsgáló kutatások eredményei. A mintába választott tankönyvek kvantitatív jellegű mutatóinak bemutatását a prezentált feladatok kvalitatív tartalomelemzése követi. Az eredményeink szerint a vizsgált alsó tagozatos erkölcsstan tankönyvekben elsősorban a fehér, férfi kultúra dominál. A nők nem a valós társadalmi arányszámban jelennek meg a tankönyvi teremtett világban. Mindazonáltal a változó nemi szerepekkel explicit módon foglalkozó nagyon kevés feladat a tanítási gyakorlatban várhatóan fejlesztő és érzékenyítő hatású lehet. A tankönyvekben felülreprezentáltak a férfiak, valamint a korábbi kutatásokban is jelzett androcentrizmus és a nemi polarizáció továbbra is hátráltatja a modern társadalmi nemi szerepek hatékony és korszerű tárgyalását. A kutatás során megfogalmazott javaslatok értelmében a nőkkel kapcsolatos tartalmak arányszámának és jellegének a valós társadalomhoz volna szükséges igazodnia.

Kulcsszavak: társadalmi nemi szerepek, erkölcsstan, etika, alsó tagozat, kvalitatív tartalomelemzés

Tanulmányunkban tartalomelemzés segítségével azt vizsgáljuk, hogy az általános iskola alsó tagozata számára kínált erkölcsstan/etika tankönyvekben hogyan jelennek meg a nők és a változó női társadalmi szerepek. A korábbi

¹ Az írás az első szerző diplomamunkája egy részének átdolgozott és kibővített változata.

elemzésekhez hasonlóan azt találtuk, hogy a vizsgált tankönyvekben továbbra is a hagyományos nemi sztereotípiák dominálnak, de már megjelentek olyan tartalmak is, amelyek a megváltozott női szerepekkel kapcsolatos diskurzus kezdeteit mutatják.

A tankönyvek a tanítás egyik fontos eszközét jelentik, mivel a bennük megjelenített világ, a közvetített értékek és normák a pedagógusi munkával kiegészülve formálják a tanulók személyiségét. A szocializációs folyamat során kapcsolat jön létre a teremtett tankönyvi és a gyermekek tapasztalatokon alapuló életvilága között. Ezt a kapcsolatot tűztük ki vizsgálatunk céljául az erkölcsstan tankönyvek elemzésével.

Az erkölcsstan² tantárgy – a tanítóképzés szempontjából – nem felmenő rendszerben történő bevezetésével alsó tagozaton az erkölcsstan/etika tanítása arra felkészítetlen pedagógusokra hárult. 2012-ben jelent meg az új tantárgy bevezetését tartalmazó Nemzeti alaptanterv (továbbiakban NAT), az első erkölcsstan tankönyv pedig 2013-ban. A tankönyvszerkesztőknek és -fejlesztőknek rendkívüli gyorsasággal kellett reagálniuk az új interdiszciplináris igényekre. Ez azt a magától értetődő veszélyt hordozta magában, hogy az idő rövidsége a tankönyvírás minőségének rovására mehet.

A vizsgált tankönyvek az általános iskola teljes alsó tagozata számára kötelezően választhatóak, felelős kiadójuk az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (a továbbiakban OFI). A vizsgálat eredményeképpen a tankönyvek mennyiségi és minőségi jegyeinek értékelésén túlmutatóan következtetéseket vonunk le a nők szerepével kapcsolatban sugallt értékszemléletről és szociális viszonyulásról is.

Kiemelendő, hogy az elemzett tankönyvek „mindössze” a hatékony oktató-nevelő munkát hivatottak támogatni, annak egy lehetséges eszközét jelentik, nem pedig magát a tanórai diskurzus egészét. Tudvalevő, hogy a pedagógus személyiségétől függ, hogy adott tartalmat milyen módon közvetíti a tanórákon, tehát a tankönyvekben megjelenő mintázatokból levont következtetések nem azonosak a gyakorlati megvalósulással, de véleményünk szerint kifejezetten hatnak rájuk, befolyásolják azt.

Tanulmányunkban először röviden felelevenítjük néhány korábbi, a nők tankönyvi és/vagy gyermekkönyvekben megjelenő reprezentációjával foglalkozó kutatás megállapításait. Ezután felidézünk a tantárgyhoz kapcsolódó alapelveket és célokat, bemutatjuk az elemzésre választott tankönyveket.

A tartalomelemzés során a kvantitatív jellemzők feltárását követően konkrét példákat mutatunk be, melyeket a kutatási kérdések alapján elemzünk, végül összefoglaljuk, milyen következtetésekre jutottunk a tankönyvelemzés során. Természetesen a tárgyalt eredmények nem választhatóak el maguktól a vizsgált tankönyvektől, így az egyediségből levont „általános” következtetések is kizárólagosan a választott tankönyvcsaládok erkölcsstan-könyveinek kontextusában értelmezendők, azokra vonatkoztathatóak.

² A tantárgy neve időközben megváltozott, 2016-tól „erkölcsstan” helyett „etika” lett, erről később írunk.

A téma kutatásainak áttekintése

A világ legkülönbözőbb országaiban kutatók, (oktatás)politikusok már több évtizede célként fogalmazták meg, hogy a tankönyvekben és gyermekkönyvekben a társadalmi nemek szempontjából modern, korrekt és érzékeny képet szükséges és kívánatos konstruálni a fiatal generáció számára a világról. E cél az ezirányú törekvések és próbálkozások ellenére egy nemzetközi összehasonlító kutatás szerint nem, vagy csak csekély mértékben sikeres (Blumberg, 2008). A kutatások eredményei szerint a tankönyvekre és gyermekkönyvekre napjainkban is jellemző a nők alulreprezentáltsága, a tradicionális sztereotípiák alkalmazása a munka és az otthon világában, de a nyílt diszkrimináció már ritkán fordul elő (Heitzmann & Niggli, 2010; Pointner, 2011; Burghardt & Klenk, 2016).

A nők tankönyvbeli- és gyermekirodalomban megjelenő reprezentációjával foglalkozó korábbi hazai tanulmányok közül először talán azt érdemes kiemelni, hogy a nemzetközi „Zeitgeist”-nak megfelelően itt is már évtizedekkel ezelőtt, 1980-ban megjelent az első tanulmánykötet (Háber & H. Sas, 1980), amelyben a szerzők az általános iskolák alsó tagozatos olvasókönyveit elemzik abból a szempontból, hogy milyen értékeket és életmodelleket sugallnak. Ezután talán a politikai rendszerváltás örömei és izgalmi miatt is, mintegy másfél évtizedes szünet következett a téma kutatásában, majd 1996-ban az egyik nagy presztízsű oktatási folyóirat egy teljes számot szentelt a téma tágabb kontextusának. Az 1996. évi 3. szám témája a *nők*. Ebben jelent meg Thun Éva nagyhatású írása a feminista pedagógia lehetőségeiről, illetve Cs. Czachesz Erzsébetnek és munkatársainak tanulmánya arról, hogy szinte kizárólag tradicionális nemi szerepeket és sztereotípiákat közvetítenek az akkori kötelező- és tankönyvi olvasmányok (Thun, 1996; Cs. Czachesz, 1996). Tanulmányuk rávilágít az *androcentrizmus lencséjének* (Bem, 1993) a mindennapi életbe, így az oktatásba való beszivárgására, noha fiúk és lányok, férfiak és nők nagyjából egyenlő arányban vannak jelen a társadalomban. A férfínézőpont konkrét előfordulási esetei abban nyilvánulnak meg, hogy a vizsgált tankönyvek és olvasmányok kevéssé alapoznak a lányok/nők élettapasztalataira, hogy legtöbbször fiúk/férfiak állnak főszerepben, valamint kevés női író, művész alkotását kínálják fel a diákoknak (Cs. Czachesz et al., 1996, p. 419).

A vizsgált taneszközök alkalmazzák a társadalomban élő sztereotípiákat, miszerint a fiúk dominánsak, racionálisak, objektívek, függetlenek, versengők és agresszívek; ezzel szemben a lányok emocionálisak, szubjektívek, szépek, önállótlanak, érzékenyek és gondoskodóak. A tankönyvek tehát, mivel erőteljesen hagyatkoznak a társadalmat átható nemi sztereotípiákra, konzerválják is a férfiakról, de legfőképpen a nőkről kialakult képet a felnövekvő generációban, ezzel esélyt sem adva a változó, „új” nemi szerepekről való kommunikációnak.

Kereszty Orsolya nyelvtankönyveket vizsgáló tanulmánya nagyban kapcsolódik az előző vizsgálathoz. A két nem jelenlétét és láthatatlanságát te-

kintve a fiúk aránya konstansan magasabb az ábrázoltságot tekintve minden vizsgált tankönyvben. A kilenc évvel később készült írás fontos megállapítása, hogy az eltelt időszakban csekély változást mutatnak a hagyományos társadalmi szerepek bizonyos tankönyvbéli ábrázolásai. A férfiak többsége, a férfínézőpont uralkodása, a tradicionális nemi szerepek normaként való kezelése ellentmond annak a társadalomban folyamatosan végbemenő változásnak (Eagly, 1987), miszerint a valóságos női szerepek egyre kevésbé egyeztethetők össze a közhiedelemben jelenlévő sztereotípiákkal (Kereszty, 2005, 2014).

2007-ben az *Educatio* folyóirat ismét egy tematikus számmal, immár *Társadalmi nemek* címmel jelzi, hogy a téma továbbra is aktuális. Mint a címből is világos, a fókusz tágul. Bevezető tanulmányukban a vendégszerkesztők azt írják, „a nők és férfiak eltérő társadalmi szerepe, a gender szempont komplexitása hangsúlyozódik” a tanulmányokban (Forray & Kéri, 2007, p. 4). Kereszty Orsolya itt megjelent írásában a tudás létrehozásának folyamatairól írva hangsúlyozza, „az, hogy mi számít legitim tudásnak egy adott kontextusban, mindig különböző identitású csoportok közötti komplex erőviszonyok és harcok eredménye” (Kereszty, 2007, p. 640). Úgy folytathatnánk gondolatait a saját értelmezésünkben, hogy ha a nők láthatatlanok a taneszközökben, legalábbis kevésbé láthatóak, mint a férfiak, akkor a hozzájárulásuk a tudás létrehozásához is kevésbé lesz hatékony, az erőviszonyok ennek megfelelően alakulnak.

Az oktatáskutatókon kívül természetesen más diszciplínák képviselői is hozzászóltak a nők/lányok szerepéhez a fiatalok olvasmányaiiban (gyermekirodalom, kötelező olvasmányok, tankönyvek). Az egyik legérdekesebb írás 2013-ban a *Társadalmi Nemek Tanulmánya Interdiszciplináris eFolyóirat*-ban jelent meg Hódosy Annamária irodalomtörténész tollából. Ebben kritikusan áttekinti a közoktatásban érvényesülő irodalmi kánon emberképét. Úgy értékeli, hogy miközben az „igazi” irodalom (szépirodalom) univerzális tapasztalatokat közvetít, a kötelező és egyéb kanonizált olvasmányok főleg férfínézőpontot és sztereotípiákat (Hódosy, 2013).

2017-ben jelent meg a társadalmi nemekről az a szociálpszichológiai fókuszú elméleti és empirikus tanulmányokat tartalmazó gyűjteményes kötet, amelyben Pálóczi és Nagy a mese- és gyerekkönyvek nemi sztereotípiáiról ír. A szerzőpáros hangsúlyozza, hogy a magyar gyermekkönyvek ebben a tekintetben illeszkednek a nemzetközi trendekbe. A férfiak felülreprezentáltak a vizsgált művekben, változatos tevékenységeket végeznek, a nők inkább a családi szférában gondoskodnak a gyerekekről, gyakran passzívak (Pálóczi & Nagy, 2017).

Jelen tanulmányunkban kutatási kérdéseinknek megfelelően határozott pedagógiai/tanítási fókusszal vizsgáltuk az alsó tagozatos erkölcsstan tankönyvekben konstruált női szerepeket.

Egy új tantárgy: az erkölcsstan

2013-ban az Ember és társadalom műveltségterület részeként két új tantárgy került bevezetésre az általános iskola 1–8. évfolyamán a Nkt. 97. § (7) értelmében. A tanulók (és szüleik) számára választhatóvá vált, hogy a *hit- és erkölcsstan* vagy az *erkölcsstan* kínálta oktatási tartalmakkal kívánják-e élni. A 2013/2014-es tanévben felmenő rendszerben 1. és 5. évfolyamon bevezetett erkölcsstan oktatásban a 2016/2017-es tanévben már mind a nyolc évfolyam³ részesül. Az 53/2016. (XII. 29.) EMMI rendelet értelmében az *erkölcsstan* elnevezést *etikára* módosították. A névváltoztatást az újabb kiadású tankönyvekben is alkalmazták, mivel azonban az általunk elemzett és tartalmilag változatlan tankönyvek az *erkölcstankönyv* nevet viselik, elemzésünk során a könyvek esetében megtartjuk az eredeti, *erkölcsstan* elnevezést.

Az idei évben látott napvilágot az új Nemzeti alaptanterv, mely átstrukturálta és újrafogalmazta a tantárgyra vonatkozó alapelveket és célokat. Azonos maradt azonban, hogy az etika, mint multidiszciplináris tartalmakat felölelő tantárgy, külön időt és tananyagot hivatott szentelni a „segítés, megértés, együttérzés, törődés, szabadság, felelősség, igazságosság, becsületesség, méltányosság, tolerancia, önazonosság” (NAT, 2020, p. 359) értékeinek.

A tantárgy elsősorban érték- és fejlesztésközpontú, melynek alapeleme a prezentált témák kapcsán megfogalmazott vélemények ütköztetése. „A tanulás során ezek a viták arra ösztönzik a tanulót, hogy elgondolkodjon az emberi értékekről, illetve az élet alapvető dilemmáit megjelenítő olyan fogalmakról, mint például az igazságosság, empátia és felelősség. A viták úgy szolgálhatják a tanulást, ha a tanulóban megerősödnek társadalmunk (...) alapértékei.” (NAT, 2020, p. 359).

Érdekes szempontnak ígérkezik tehát a NAT által előrevetített, a tankönyvekben testet öltő, társadalmunk alapértékeiről való tanulás lehetőségének biztosítása a társadalmi nemek vonatkozásában.

A vizsgált tankönyvek, az elemzés módja

Kutatási kérdésként fogalmaztuk meg, hogy 1. A nők miként jelennek meg a választott erkölcstankönyvekben? 2. A vizsgált tankönyvek, mint taneszközök, mennyiben valósítják meg a NAT-ban megfogalmazott alapelveket és célokat? 3. A tankönyvekben tükröződnek-e valamilyen mértékben a korábbi, a nők tankönyvbeli reprezentációjával foglalkozó tanulmányok eredményei vagy javaslatjai?

A kutatás során kapott adatok feldolgozásának jellegét tekintve megjegyezzük, hogy kevésbé a kvantifikáción, inkább a kvalitatív elemeken van a hangsúly. A vizsgálat tartalmaz statisztikai elemzéseket, ezek leíró jellegű, gyakoriságot mutató adatok. A kvalitatív elemzésben a nemi sztereotípiákat megerősítő példák prezentálását, a változó női szerepekkel kapcsolatos feladatok értékelő-elemző bemutatása követi.

³ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 97. § (7) A 35/A. §

Elemzésre azokat a tankönyveket választottuk, melyek a korábbi szabad tankönyvpiac legnevesebb tankönyvkiadói, 2014-től pedig az OFI nevéhez fűződnek⁴. (1. táblázat) Az elemzés során azokra a tankönyvi feladatokra fókuszáltunk, melyek tartalma alapján következtetések vonhatóak le a könyvekben megjelenő társadalmi nemi szerepfelfogás domináns jegyeiről.

1. táblázat

A vizsgált tankönyvek

Szerző(k)	Cím	Kiadó
Báder Ilona (2013)	Beszélgessünk! Erkölcstan 1.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt.
Báder Ilona, Kovács Katalin (2015)	Beszélgessünk! Erkölcstan 2.	Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet
Antal Éva, Báder Ilona, Kovács Katalin (2015)	Beszélgessünk! Erkölcstan 3.	Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet
Antal Éva, Báder Ilona, Kovács Katalin (2016)	Beszélgessünk! Erkölcstan 4.	Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet
Fenyődi Andrea, Péntzesné Börzsei Anita (2013)	Az én világom 1. Erkölcstankönyv az 1. évfolyam számára	Apáczai Kiadó Kft.
Fenyődi Andrea, Péntzesné Börzsei Anita (2013)	Az én világom 2. Erkölcstankönyv a 2. évfolyam számára	Apáczai Kiadó Kft.
Fenyődi Andrea, Péntzesné Börzsei Anita (2015)	Az én világom 3. Erkölcstankönyv a 3. évfolyam számára	Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
Fenyődi Andrea, Péntzesné Börzsei Anita (2016)	Az én világom 4. Erkölcstankönyv a 4. évfolyam számára	Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Elemzés és eredmények

A következőkben a nemek általános megjelenítését mutatjuk be a mennyiségi és arányossági jellemzők közlésével. A nemi megoszlás kvantitatív jellemzőinek megfigyelése során vizsgáltuk a tankönyvek grafikus elemeit, szöveges tartalmát, és a megfigyelésre kínált művek alkotóinak (írók, költők, festők, zenészek) nemét. A megfigyelési egységeket kategóriákba soroltuk annak megfelelően, mely nemet ábrázolják, tartalmazzák vagy milyen nemű alkotó

⁴ A Kormány 201/2014. (VIII. 14.) Korm. rendelete alapján az Apáczai Kiadó és a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó 2014. október 1-jén megszűnt, mint önálló gazdasági társaság. A Kiadó tevékenységét az OFI vette át. <http://ofi.hu/hir/megszunik-az-apaczai-kiado-es-nemzedek-tudasa-tankonyvkiado-honlapja> (2017.04.04)

műve látható. Mivel a feladatok egy része – a tantárgyi követelményekhez illeszkedően – a problémafelvetést hivatott szolgálni, előfordul, hogy nem eldönthető a szereplők, a figurák neme. Így alakult ki az alább látható három kategória. (2. és 3. táblázat)

Az eredetileg két tankönyvcsaládhoz tartozó összesen nyolc tankönyv grafikus elemeinek vizsgálata során azt figyeltük meg, hogy a fiúk/férfiak általában felülreprezentáltak, ami egybevág a korábbi kutatások eredményeivel is (Cs. Czachesz et al., 1996, p. 419; Kereszty, 2005; Pálóczi & Nagy, 2017). Ettől való eltérés fedezhető fel azonban *Az én világom tankönyv* 1–2. évfolyamának készült taneszközében, ahol az első évfolyamon nőket láthatnak többször a tanulók, míg a második évfolyamon ez az arányszám kiegyenlítődik. Ezzel szemben a *Beszélgessünk!* tankönyvekre minden évfolyamon jellemző, hogy a nők és a lányok kevesebbszer szerepelnek a képeken. (2. táblázat)

2. táblázat

Nemi megoszlás a képi tartalmakban

Évfolyam	Beszélgessünk!				Az én világom			
	1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.	1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.
Nők aránya	47%	47%	44%	45%	48%	47%	42%	44%
Férfiak aránya	50%	53%	51%	54%	44%	47%	55%	55%
Nem eldönthető	3%	0%	5%	1%	8%	6%	3%	1%

A feladatok szöveges tartalmát vizsgálva változatosabb eredményeket kaptunk. Noha a fiúk/férfiak ebben az esetben is több figyelmet kapnak, főleg *Az én világom* tankönyvekben jócskán megnőtt azoknak az eseteknek a száma, amikor nem eldönthető a szöveges tartalmakban megjelenő beszélők, szereplők neme. A kirajzolódott mintázat alapján megállapítható, hogy *Az én világom* taneszközeinek alkalmazása során közel háromszor nagyobb eséllyel tudnak a tanulók a témákhoz mellékelt szöveges tartalmakhoz kapcsolódni anélkül, hogy a hátráltatnák őket a társadalmi nemekkel kapcsolatos előzetes elvárások (Kovács, 2014). (3. táblázat)

3. táblázat

Nemi megoszlás a szöveges tartalmakban

Évfolyam	Beszélgessünk!				Az én világom			
	1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.	1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.
Nők aránya	36%	45%	46%	47%	31%	32%	36%	31%
Férfiak aránya	46%	49%	38%	53%	32%	35%	41%	51%
Nem eldönthető	18%	6%	16%	0%	37%	33%	23%	18%

Az alkotó személyek (művészek, tudósok) vizsgálata során úgy találtuk, hogy a *Beszélgessünk!* írásakor inkább kevés alkotó műveit alkalmazták, míg *Az én világom* könyveit a változatosság jellemzi ebben a tekintetben. (4. táblázat) Kiemelendő azonban, hogy az eltérő módszerekkel operáló két tankönyvcsaládra ugyanaz a tendencia jellemző: a 3. és 4. évfolyam felé haladva csökken a női művésztől származó alkotások száma, noha például a *Beszélgessünk!* 1. évfolyamán még felül is reprezentáltak a női írók és költők. Különösen érdekes, hogy habár a vizsgált valamennyi tankönyvet női szerzők írták, a női írók, költők, festők, zenészek kiegyenlítettebb arányú szerepelése nem valósul meg (Cs. Czachesz et al., 1996, p. 419).

4. táblázat

Nemi megoszlás az alkotókat tekintve

Évfolyam	Beszélgessünk!				Az én világom			
	1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.	1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.
Nők aránya	67%	47%	13%	36%	42%	40%	36%	14%
Férfiak aránya	33%	53%	87%	64%	58%	60%	63%	86%

A mennyiségi és arányossági jellemzőket összegezve megállapítható, hogy a két tankönyvcsaládra különböző eszközhasználattal és részeredményekkel, mégis hasonló világ jellemző: túlnyomó többségben fehér, középosztálybeli, fiúk és férfiak, ezután nők és lányok alkotják a „társadalmat”. A nemi megoszlás tekintetében a tankönyvek kvantitatív jellegű elemzésének eredményei megegyeznek a korábbi kutatások eredményeivel: a lányok/nők alapvetően alulreprezentáltak a fiúk/férfiak megjelenítettségéhez képest (Cs. Czachesz et al., 1996, p. 419; Kereszty, 2005; Hódosy, 2013; Pálóczi-Nagy, 2017).

Az NAT által megfogalmazott, társadalmi nemek viszonylatában is releváns alapelvek megvalósulása révén ölthet testet a tankönyvekben a közvetítendő értéként felkínált normarendszer. Annak ellenére, hogy az igazságosságot, méltányosságot, felelősségvállalást rendre fókuszba helyezik az

irányadó tantervi dokumentumok, a tankönyvek erőteljesen építenek a társadalomban jelenlevő közös tudattartalomra, mely sok esetben – a társadalmi nemekre vonatkoztatva – deklarálja a hagyományos hatalmi viszonyokat és nemi szerepeket.

A tankönyvek rejtett tantervében meghatározóak a sztereotípiák: a sértődöttséggel és szeretettel kapcsolatos témák esetében elsősorban nőket ábrázolnak, valamint pedagógusi szerepben kizárólag nőket találunk. Az alább bemutatandó egyedi példák vizsgálata által fontos megállapítások fogalmazhatóak meg a tankönyvi feladatokban megjelenő nemi egyenlő(tlen)ségről.

A *Beszélgessünk!* tankönyvekben általános módszertani megoldásként témaindító eseményképe(ke)t találhatunk a fejezetek elején, melynek megfigyelését követően kezdődik az irányított beszélgetés segítségével a témafeldolgozás. Ennek megvalósulását két konkrét példán keresztül szemléltetjük, melyek esetében kiemelendő, hogy az adott témák nem kapcsolódnak szorosán nemi sztereotípiákhoz, ily módon különösen indokolt lett volna a két nem egyenlő arányú szerepeltetése a témaindítást elősegítő vizuális megfigyelés során.

Az első szemléltetendő eset a *Beszélgessünk!* 2. évfolyamos tankönyvében szerepel a közvetlen közösségeim témát záró leckeként. (1. ábra) A vizuális megfigyelést segítő első kérdés („Hol élhetnek ezek a gyerekek?”) a lakóhelyre irányítja a tanulók figyelmét. Ezt követi a felettes identitás megállapítása a hasonlóságok – melyek feltételezhetően a tanulói minőségben, illetve az életkorban keresendőek – és a különbözőségek megnevezetésével („Mi az, amiben az életük megegyezik?” „Mi az, amiben különbözik?”). A második feladat a korábbiakban megfogalmazott közös identításra épít, hiszen a tanulóknak saját magukat kell kapcsolatba hozniuk valamelyik kisfiúval – az ábrákon ugyanis kizárólag fiú gyerekek láthatóak („Szerinted a te életed melyik kisfiúéhoz hasonló?”). Noha a feladat egyértelműsíti a képpárokban látható gyerekek nemét, az utolsó képpáron látható gyermek a közismert sztereotípiákat (rózsaszín rövidnadrág, szövecsés) alkalmazva könnyűszerrel tekinthető akár lánynak is, de a feladat a kérdés megfogalmazásával ezt az eshetőséget elveti. Ennek következtében pozitívként kiemelendő, hogy a feladat a szöveget természetesen fiúk által is végezhető tevékenységként ábrázolja.

1. ábra

A férfinézőpont uralkodása (Beszélgessünk! 2.).

A férfinézőpont uralkodása a *Beszélgessünk!* 3. évfolyamnak szánt taneszköznek 27. oldalán is megjelenik. (2. ábra) A közösségeim témában a tanulóknak hat képet kell szemrevételezniük, majd a szemléltetéshez kínált kérdések alapján irányított beszélgetést folytatniuk. A vizuális megfigyelést támogató kérdések megfogalmazása („Milyen közösségek tagja a kisfiú?”; „Milyen csoportok vannak, amihez (sic!) tartozhatunk?”) deklarálja a képeken látható gyerek nemét. Az ábrázolt közösségek közül a családi, iskolai, zenei közösségek általános tárgyalásához nem kötődik nemi sztereotípiák, a küzdősport és a foci azonban tipikusan fiúkhöz köthető tevékenységek. Emiatt a lány tanulók feltételezhetően nehezebben aktivizálják majd saját tapasztalataikat, hiszen több szinten is el kell vonatkoztatniuk a vizuális segédeszköztől.

2. ábra

A férfinézőpont uralkodása (Beszélgessünk! 3.).

A példaként állított feladatokkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy nem a női nem kifejezéséről van szó, hiszen a szemléltetőanyagok ábrázolnak nőket, igaz, pedagógus és anya szerepben. A hasonló módszertani megoldások (témaindító hívóképek) a *Beszélgessünk!* tankönyvekben csak a születés és növekedés, házimunkák és a szokások témakörben ábrázolnak kizárólag lányokat.

Tovább fokozza ezt a tendenciát Lackfi János közkedvelt *Fiúk dala* és *Lányok dala* című költeményeinek prezentálása (*Beszélgessünk!* 3. és 10. oldal). A feldolgozáshoz mellékelt kérdések („Milyennek látják a lányok a fiúkat?”, „Milyen tulajdonságaik vannak a fiúk szerint a lányoknak?”) a versben megfogalmazottakat általános igazságként kezelve „segítenek” az *ahogy mások látnak engem* téma feldolgozásában.

A feladatok a férfinézőpont előtérbe helyezésével, illetve a nők sztereotipizált megjelenítésével csak tovább erősítik a hagyományos nemi szerepeket. Komoly problémát jelenthet ez a fajta hiányosság, főleg, hogy a *Beszélgessünk!* tankönyvcsalád egyáltalán nem kínál lehetőséget a női szerepek hagyományostól eltérő tárgyalására.

A multiperspektivikus megjelenítés mellőzése *Az én világom* tankönyveiben is tetten érhető, noha kevesebb esetben egyoldalú és aránytalan a nemek ábrázolása. Az 1. évfolyamos tankönyv *megebántottság* témájának vizuális megfigyelésre kínált fényképein kizárólag lányok és nők láthatóak 1. összeveszve társukkal, 2.

édesanyjukkal veszekedve, karba tett kézzel, 3. egymást kibeszélve és kirekesztve, 4. édesanya elől elzárkózva, elfordulva. (3. ábra) A feladat megfogalmazása tartózkodik ugyan a képen látható egyének nemének definiálásától, mégis tagadhatatlanul alkalmazza a társadalomban explicit módon is megjelenő sztereotípiákat: a lányok gyakran megsértődnek vagy megbántódnak.

3. ábra

Lányok/nők sztereotipikus ábrázolása (Az én világom 1.).

Ugyancsak az 1. évfolyamos tankönyv 31. oldalán a „nehéz helyzetbe” került gyerekek és felnőttek között 4 lányt/nőt és csak 1 fiút találhatunk. A képen látható fiúnak cipekedésben volna szüksége segítségre. A lányokat és nőket ezzel szemben magányosnak, elveszettnek, szomorúnak és megsértődnek ábrázolja a feladat. A fiúk nem sírnak: sajnos ezt a közös tudattartalmat veszi alapul és konzerválja már első osztályos tanulók számára *Az én világom*.

Az említettekhez hasonló implicit sztereotípiáábrázolással az a legfőbb probléma, hogy mivel más téma áll a nevelési célok és feladatok fókuszában, feltehetőleg egy, a változó női szerepekre szenzitív pedagógus sem tud időt szentelni az általában 10 feladatos⁵ lecke részeként megjelenő egyoldalúság feloldására.

További példát szolgáltat a sztereotípiák erősítésére Ranschburg Jenő *A tükör előtt* című verséhez mellékelte illusztráció alkalmazása. (4. ábra) Megfigyelhető, hogy a vers beszélőjének neme nem egyértelmű: a „mellem” szó az egyetlen, ami arra enged következtetni, hogy talán nőnemű. Továbbra is fontos megjegyezni, hogy az önismeret témában található feladat fejlesztő hatása nem függetleníthető a tanító személyiségétől. Mindazonáltal a feladat kellő körületekintés nélküli

⁵ Az én világom tankönyv esetében.

megközelítése és feldolgozása implicit módon rögzítheti a gyerekekben, de elsősorban a lányokban, hogy aggódniuk kell a kinézetük miatt.

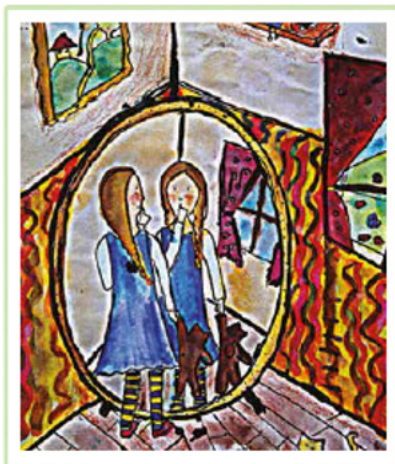
Hallgass meg a verset! Ranschburg Jenő: *A tükör előtt*

Nem értem, itt vagy ott a testem.
De pont olyan, minthogyha festem:
fülem begörbül, égnek áll a hajam.
Kezem behajlik: én csinálom,
a számat irtó nagyra tátom,
de nem találok így se: önmagam.

Enyém az orrom és a hangom,
ha játszom, hadvezér a rangom,
s parancsot – mint a felnőtt – úgy adok.
Enyém a kard, enyém a harcom,
ez itt a vállam, itt az arcom,
de én, ki tudja, merre, hol vagyok?

Enyém a mellem és a lábom,
magam azonban nem találok
sehol.

Szeretném végre tudni mégjs:
enyém vagyok esetleg én is?
De hol?

4. ábra

Lányok/nők sztereotipikus ábrázolása (Az én világom 3.).

Az én világom taneszközökre általánosságban multiperspektivikusabb világ jellemző: a házimunkák, fejlődés, szabadidős tevékenységek témáinak szemléltető anyaga rendre vegyesen ábrázolja a fiúkat és lányokat. Továbbra is jelen vannak azonban a nemekhez kapcsolódó tevékenységeket érintő sztereotípiatartalmak: a fiúk fociznak, autóznak, verekednek; a lányok sütnek-főznek, balettoznak, rajzolnak.

A tantárgy alapelveit és céljait magába foglaló NAT az igazságosság, empátia és felelősség fontosságát hangsúlyozza, mely értékek a társadalmi nemi szerepek vonatkozásában is meghatározó jelentőséggel bírnak. Mivel a *Beszélgessünk!* tankönyvek kizárólag hagyományos formában ábrázolják a két nemet, és nem biztosítanak lehetőséget a változó szerepek tárgyalására, az igazságosság és társadalmi felelősségvállalás kívánalma sérülni látszik a modern nemi szerepek tekintetében. Mivel a tankönyvek általánosságban tovább erősítik az egyre kevésbé életszerű nemi szerepeket, a tanulók empátiakusságának fejlesztése is nehezített.

Sikeres feladatok

A korábban bemutatott tankönyvkiadók összesen nyolc tankönyvében 1263 feladat található, melyből mindössze két esetben kerül explicit módon tárgyalásra a nők változó helyzete. Nagyon kevés a két eset, de pozitívként elmondható, hogy – ez a két feladat életszerű és aktuális. Az *én világom* tankönyvekben található mindkettő, alább bemutatásra kerülő feladat.

Az *én világom* 4. felelősség témájának 2. feladatában (56. oldal) – sajnos csak választható, de első helyen felkínált, részfeladatában a modern női szerepek állnak a fókuszban. A feladat első részében a diákoknak 3-5 fős csoportokban kell egy többszörösen összetett, interkulturális szempontból is érdekes feladat szereplőit felidézniük. Beszélgetéssel, megfigyeléssel szükséges előhívniük korábbi ismereteiket, emlékeiket, levonni saját következtetéseiket az etika órákról.

Ezen az órán ismét csoportokban dolgozhattok. Csoportalkotó játékkal alakítsatok 3-5 fős csoportokat!

- *Idézzétek fel az Összetartozás leckében kitalált és az Elfogadás leckében megismert szereplőket!*
- *Válasszatok ki egyet az alábbi helyzetek közül, amelyekben meg kell vitatni vagy meg kell oldani egy problémát!*
- *Találjátok ki, kik vesznek részt a megbeszélésben, ki mit gondol a problémáról!*
- *Játsszátok el a beszélgetést!*
- *Végül számoljatok be tapasztalataitokról a többi csoportnak! Ha az osztályotok kisebb létszámú, meg is tekinthetitek egymás előadását.*

A: A főszereplő családjában az édesanya szeretne elvégezni egy tanfolyamot, amelyet az esti órákban és néha hétvégén tartanak. Hogyan alakítja át ez a család életét? Mit tehetnek a családtagok?

Ezt követően választaniuk kell a felsorolt szituációk közül, melyekben a cél a tankönyv megfogalmazása szerint egy probléma megoldása. Az opcionális feladatban ismertetett helyzet szerint az anyuka esti tanfolyamra szeretne járni, amelynek kivitelezését az irányító kérdések sugalmazása alapján a család feladata megoldani. A megbeszélést, véleményformálást követően a tanulóknak el kell dönteniük, mely karakterekkel szeretnék előadni az általuk kitalált dramatikus játékot.

A leckében található problémafelvetés életszerű és aktuális, a tanulók saját tapasztalataik alapján is kapcsolódhatnak a témához. A személyes motiváció biztosítását segíti elő a javasolt feldolgozási mód, mely lehetőséget biztosít a tanulók számára az igazságosság, empátia és felelősségvállalás kooperációval történő gyakorlására. A korábbi tapasztalatokra épített előzetes ismeretek előhívását egy fókuszált beszélgetés követi. Majd a tanulók életko-

ri sajátosságaihoz igazodó aktivizáló, kreativitást igénylő tevékenykedtetés segíti a beszélgetés, együttműködés által újrafogalmazott információk szintetizált beépülését a tanulók gondolkodási sémáiba.

Külön kiemelendő, hogy az önreflexió képességének fejlesztését is szorgalmazza a tankönyv, hiszen az utolsó pontban arra utasítja a csoportokat, számoljanak be a feladat során leszűrt tapasztalataikról. A saját munkánkra, viselkedésünkre, élményeinkre, másokkal való együttműködésre irányuló véleményformálás, reagálás, kritikai szemlélet fejlesztése által valósulhat meg a társadalmi nemi szerepek tekintetében is fókuszba helyezett felelősségvállalás.

Az előző példával ellentétben, *Az én világom 2.* évfolyamosoknak készült taneszközében található feladat figyelemfelkeltő dichotóm képi tartalommal, explicit módon kínálja tárgyalásra a változó nemi szerepeket. (5. ábra) Noha a feladat önmagában csupán a megfigyelés és az irányított beszélgetés munkamódszerét határozza meg, a rendkívül szemléletes, polarizált képi megjelenítés kitűnő lehetőséget biztosít a hagyományos és modern társadalmi nemi szerepekkel kapcsolatos nézetek tanórai keretek közötti ütköztetésére.

Nézd meg a képeket! Mit gondolsz ezekről a családokról?

5. ábra

Változó nemi szerepek (Az én világom 2.)

A feldolgozás során – feltehetően a pedagógusi munka nélkül is – fejlődik a tanulóknak a nézőpontváltás képessége, melynek hatására a példa konkrét tartalmának eredményeképpen (munkamegosztás a családban) kiemelt szerep jut az igazságosság és az empátia fejlődésének.

Következtetések

Az imént tárgyalt, *Az én világom* tankönyvekben található két feladatnál nem kínálnak több lehetőséget a vizsgált erkölcs-tankönyvek a nőkkel kapcsolatos sztereotípiák feloldására, megváltoztatására. A korábbi tankönyvkutatások eredményeivel összevetve továbbra is fontos kívánalomként fogalmazódik meg a tankönyvekkel szemben a nőkkel kapcsolatos sztereotípiák és előítéletek megbontását célzó feladatok számának növelése, valamint a két nem egyenlő és sokrétű ábrázolása. Ezt a megállapítást támasztja alá a másik vizsgált tankönyvsorozat, a *Beszélgessünk!* erkölcs-tankönyvek kvantitatív jellegű elemzése során szembetűnő jelenség: az OFI egyik tankönyvcsaládjá egyáltalán nem foglalkozik a modern női szerepekkel és az azokhoz kapcsolódó problémahelyzetekkel. További kedvezőtlen jelenség, hogy a vizsgált könyvek implicit módon erősítik a hagyományos nemi szerepeket a nemekhez kapcsolódó sztereotípiatartalmak alkalmazásával.

Összefoglalás

Az etika tanítására kínált alsó tagozatos erkölcs-tankönyvekben a fehér, férfi kultúra dominál. Kiemelendő, hogy a két tankönyvcsalád közül csak az egyikben kapott helyet explicit módon, de összesen csak két feladatban, a változó nemi szerepekkel kapcsolatos diskurzus. A tankönyvi világ diverzitásának arányát leíró számok alapján látható, hogy a nők nem a valós társadalmi arányszámban jelennek meg a tankönyvi teremtett világban. A problémamegjelenítés számbeli aránytalansága pedig arról árulkodik, hogy a modern nemi szerepekből adódó társadalmi konfliktusok a tankönyvek szerint nem érdemelnek nagyobb figyelmet. Ha a kvalitatív jellegű elemzést tekintjük, azt látjuk, elenyészően kevés a „sikeres” tankönyvi feladat. Nyolc tankönyv 1263 feladatából összesen kettőről mondható el, hogy nemcsak a hagyományos nemi szerepektől eltérő mintát kínál, hanem módszertanilag is átgondolt, sikeres és várhatóan érzékenyítő, fejlesztő hatású.

A pedagógus a tanítási folyamatban a maga személyiségéhez is igazítja a tananyagot, ezáltal például a tankönyvi feladatok is gyakran esnek át szelektáló folyamaton annak érdekében, hogy az aktuális fejlesztési cél maradéktalanul megvalósulhasson. Ezt szem előtt tartva az erkölcs-tankönyvekben megjelenő nőknek és a velük kapcsolatos tartalmaknak jó lenne olyan arányt elérniük, amely révén a modern női szerepeket kevésbé szexizáltan értelmező pedagógus sem kerülheti ki azokat. Kívánatos lenne, ha a tankönyvek nagyobb figyelmet fordítanának a nemekkel kapcsolatos problémamegjelenítésre és tárgyalásra az androcizmus és a nemi polarizáció megszüntetésével, így nem csupán a változó női, de a változó férfi társadalmi szerepek is nagyobb hangsúlyt kaphatnának a szocializációs folyamatban. A nemi szocializáció új lépcsőjeként nem a standard nemi szerepek közvetlen és közvetett módon történő tudatosítása jelentené a normát, hanem az egyéni,

valóságos történetek megismertetése, melyek lehetőséget biztosítanak a gyerekeknek, hogy ne csak az irányukba közvetített elavult elvárásokat, hanem a mai kor igényeit is megismerjék. Mindegyik általunk vizsgált könyv tartós tankönyvvé⁶ vált, így az újabb kiadások, illetve a javaslatoknak és konstruktív változtatásoknak az új kiadásokba való átvezetése problematikus vagy erősen nehezített.

Irodalom

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv> (2019.12.20.)
- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny, 66. szám 10639–10847. https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf (2020.02.25.)
- 17/2014. (III.12.) EMMI rendelet a tankönyvvé, pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről.
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1400017.emm (2017.04.11.)
- 201/2014. (VIII. 14.) Korm. rendelet Az állam tulajdonában álló egyes kiadó és tankönyvkiadó gazdasági társaságok állami feladatellátásának központi költségvetési szerv által történő átvételéről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1400201.KOR&txtreferer=A1400017.EMM (2017.04.04.)
- 53/2016. (XII. 29.) EMMI rendelet egyes oktatási tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600053.EMM×hift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT> (2019.12.06.)
- 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról.
<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes> (2020.02.17.)
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: transforming the debate on sexual inequality*. Vail-Ballou Press.
- Blumberg, R. L. (2008). The Invisible Obstacle to Educational Equality: Gender Bias in Textbooks. *Prospects: Quarterly Review of Comparative Education*, 38(3), 345–366. <https://doi.org/10.1007/s11125-009-9086-1>
- Cs. Czachesz E., Lesznyák M. & Molnár E. K. (1996). Lányok és nők a kötelező olvasmányokban, tankönyvekben. *Educatio*, 5(3), 417–430.
- Burghardt, L. & Klenk, F. K. (2016). Geschlechterdarstellung in Biderbüchern – eine empirische. *Analyse Gender*, 8 (1), 61–80. <https://doi.org/10.3224/gender.v8i3.07>

⁶ Az a tankönyv, könyvhöz kapcsolódó kiadvány, amely nem tartalmaz a tankönyvbe történő bejegyzést igénylő feladatokat, és alkalmas arra, hogy a tanulók legalább négy tanéven keresztül használják. 17/2014. (III. 12.) EMMI rendelet.

- Eagly, A. (1987). *Sex differences in social behavior. A social-role interpretation*. Lawrence Erlbaum.
- Forray, K. & Kéri, K. (2007). Társadalmi nem és iskola. *Educatio*, 16(4), 543–550.
- Háber J. & H. Sas J. (1980). *Tankönyvszagú világ*. Akadémia Kiadó.
- Heitzmann, A. & Niggli, A. (2010). Lehrmittel. Ihre Bedeutung für Bildungsprozesse und die Lehrerbildung. *Beiträge zur Lehrerbildung*, 28(1), 6–19.
- Hódosy, A. (2013). Paternális beavatás az írásbeliségbe avagy nemi szerep sztereotípiák a kisiskolások kötelező olvasmányaiiban. *Társadalmi Nemek Tudomány Interdiszciplináris eFolyóirat*, 3(1), 52–72.
- Kereszty, O. (2005). A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata a tankönyvekben. *Könyv és Nevelés*, 7 (3), 56–67.
- Kereszty, O. (2007) A társadalmi nem (gender) mint a kutatás tárgya a pedagógiában. *Educatio*, 16(4), 637-649.
- Kovács, M. (2014). *Nemi sztereotípiák és előítéletek az iskolában*. In Gordon Györi, J. (Ed.), *Tanárok interkulturális nézetei és azok hatása az osztálytermi munkára* (pp. 45–51). ELTE Eötvös Kiadó.
- Mason, J. (2005). *Kvalitatív kutatás*. Józseveg Műhely Kiadó.
- Pálóczi, B. & Nagy, B. (2017). *Nemi sztereotípiák a mese- és gyerekkönyvekben*. In Kovács, M. (Ed.), *Társadalmi nemek* (pp. 85-102). ELTE Eötvös Kiadó.
- Pointner, A. (2010). Schule zwischen Vielfalt und Norm(alis)ierung. Eine Analyse von Grundschulbüchern im Sinne einer Pädagogik vielfältiger Lebensweisen. In Mörth, A. P. & Hey, B. (Eds.), *Geschlecht und Didaktik* (pp. 49–60). .Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Schneider, D. J. (2004). *The psychology of stereotyping*. The Guilford Press.
- Thun, É. (1996). „Hagyományos pedagógia” – Feminista pedagógia. *Educatio*, 5(3), 404–416.

Elemzett tankönyvek

- Báder Ilona (2013): *Beszélgessünk! Erkölcstan 1*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt., Budapest.
- Báder Ilona, Kovács Katalin (2015): *Beszélgessünk! Erkölcstan 2*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Antal Éva, Báder Ilona, Kovács Katalin (2015): *Beszélgessünk! Erkölcstan 3*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Antal Éva, Báder Ilona, Kovács Katalin (2016): *Beszélgessünk! Erkölcstan 4*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Fenyődi Andrea, Pénzesné Börzsei Anita (2013): *Az én világom 1. Erkölcstan könyv az 1. évfolyam számára*. Apáczai Kiadó Kft., Celldömölk.
- Fenyődi Andrea, Pénzesné Börzsei Anita (2013): *Az én világom 2. Erkölcstan könyv a*

2. évfolyam számára. Apáczai Kiadó Kft., Celldömölk.

Fenyődi Andrea, Péntesné Börzsei Anita (2015): *Az én világom 3. Erkölcstankönyv a 3. évfolyam számára*. Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

Fenyődi Andrea, Péntesné Börzsei Anita (2016): *Az én világom 4. Erkölcstankönyv a 4. évfolyam számára*. Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

Táblázatok jegyzéke:

1. táblázat: A vizsgált tankönyvek
2. táblázat: Nemi megoszlás a képi tartalmakban
3. táblázat: Nemi megoszlás a szöveges tartalmakban
4. táblázat: Nemi megoszlás az alkotókat tekintve

Ábrák jegyzéke:

1. ábra: A férfinézőpont uralkodása (Beszélgessünk! 2.)
(Forrás: Báder Ilona, Kovács Katalin (2015): *Beszélgessünk! Erkölcstan 2.* Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 48. oldal.)
2. ábra: A férfinézőpont uralkodása (Beszélgessünk! 3.)
(Forrás: Antal Éva, Báder Ilona, Kovács Katalin (2015): *Beszélgessünk! Erkölcstan 3.* Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 27. oldal)
3. ábra: Lányok/nők sztereotipikus ábrázolása (Az én világom 1.)
(Forrás: Fenyődi Andrea, Péntesné Börzsei Anita (2013): *Az én világom 1. Erkölcstankönyv az 1. évfolyam számára.* Apáczai Kiadó Kft., Celldömölk. 46. oldal, 2. feladat.)
4. ábra: Lányok/nők sztereotipikus ábrázolása (Az én világom 3.)
(Forrás: Fenyődi Andrea, Péntesné Börzsei Anita (2015): *Az én világom 3. Erkölcstankönyv a 3. évfolyam számára.* Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 19. oldal 6. feladat)
5. ábra: Változó nemi szerepek (Az én világom 2.)
(Forrás: Fenyődi Andrea, Péntesné Börzsei Anita (2013): *Az én világom 2. Erkölcstankönyv a 2. évfolyam számára.* Apáczai Kiadó Kft., Celldömölk. 14. oldal, 5. feladat)

Peák, B. & Czachesz, E.**Representation of women in ethics textbooks for primary school**

In this study, we examine the roles and attitudes of women in junior class ethics textbooks published by the Hungarian Institute for Educational Research and Development. In reviewing the theoretical background, we briefly present previous studies examining the representation of women in textbooks, as well as the school subjects and related principles and goals. In our essay we seek the answer to the role of women in the textbooks for the new school subject introduced in 2013, whether the goals set out in the National Core Curriculum are achieved and whether the tasks of textbook reflect the results of research on women's textbook representation. The presentation of the quantitative indicators of the textbooks selected in the sample are followed by the qualitative content analysis of the presented tasks. According to our results, the examined junior class ethics textbooks are dominated by white, male culture. Women do not appear in real social proportions in the textbook-created world. Men are overrepresented in textbooks, and androcentrism and gender polarization, as indicated in previous research, continue to impede the effective and recent discussion of gender roles in modern society. Nevertheless, very few tasks that explicitly address changing gender roles in teaching practice could have a developmental and sensitizing effect.

Keywords: ethics, gender roles in society, moral, primary school, qualitative content analysis

Peák Boglárka: <https://orcid.org/0000-0002-2316-1777>

Czachesz Erzsébet: <https://orcid.org/0000-0002-3235-6875>